

ATTILA-ŐS, A SÓLYOMFORMA MADÁR ÉS A FEHÉR ELEFÁNT¹

Álmos első magyar nagyfejedelemmel új időszámítás kezdődött régi történelmünkben: az etelközi államalapítással egy független monarchiát hozott létre, ő vezette be a magyarokat az Etelközből a Kárpát-medencébe (hiszen fia, Árpád a Kárpátokon belül vette át a hatalmat).² Emlékét középkori keresztény klerikusaink tartották fenn latinul írott történeti műveikben. Származásának és születésének előadása két fő motívumot tartalmaz: egyik a hun Attilától való eredet, másik az anyjának megjelent sólyomforma madár szerepe. Összhangba hozható-e az Attila-hagyomány és a turul-monda, avagy ellentmondás feszül köztük? Néprajzkutatók, történészek és irodalomtörténészek körében jó ideje él mind a két lehetséges válasz.

Az előbbi vélemény még a 19. század közepén fogalmazódott meg. Amédée Thierry szerint a turulmadár Attila jelképe volt, és „*Attilának e megtestesülése unokájában Álmosban nagyon is egyezik a keleti eszmékkal.*”³ Bár a francia történész munkáit ma kritikával szokás értékelni, mégis érdemes odafigyelni rá, mivel a kérdés avatott hazai szakértője, Szabó Károly nem csupán a fordítást végezte el, hanem jegyzeteiben jelezte Thierry tévedéseit. Az Attilától való származás tudata és a turul-monda összhangba hozhatóságára adott igenlő válasz újabban Dümmerth Dezsőnél olvasható.⁴

A második nézet az Attiláig visszavezetett genealógia és a turul szerepének eredendő ellentmondását vallja. Ezt Horváth János az alábbiakkal indokolta:

E monda valódi csodás (totemisztikus pogány) eleme a turultól való megtermékenyülés volna; gestáink elbeszélése szerint azonban Emes csak álmodja azt, még pedig már áldott állapotban. A magzat (Álmos) csak nevét kapja e csodás álomlátásról, maga azonban földi apától, Ügyektől fogantott. A monda csodás ténye tehát egyszerű álmodássá van hatálytalanítva, s azzal egyszersmind pogány bélyege is elenyészte.

¹ A szerző a MTA–HIM–SZTE–MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

² Szentpétery, E. (ed.): *Scriptores Rerum Hungaricarum* I. Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, Budapestini 1937–1938, pp. 52., 287. Az első, etelközi magyar államalapításról és Álmos jelentőségéről a korábbi irodalommal lásd Szabados Gy.: *Magyar államalapítások a IX–XI. században Előtanulmány a korai magyar államtörténet fordulópontjairól.* Szegedi Középkorász Műhely, Szeged 2011, pp. 62–113.

³ Thierry, A.: *Attila-mondák.* Pest 1864, p. 141.

⁴ Dümmerth D.: *Álmos az áldozat.* Panoráma Kiadó, Budapest 1986, pp. 34–98.

A neves irodalomtörténész úgy véli, a mondasorvasztás oka az Attila-genealógiának alárendelt szemlélet volt: Árpád és Attila közé nem lehetett beiktatni egy csodás fogantatást, hiszen akkor Ügyekkel magva szakadt volna Attilának.⁵ Hasonló következtetésre jutott Györffy György,⁶ majd Kristó Gyula,⁷ ma kettejük tudósi tekintélye határozza meg a többségi véleményt. Ám magam Takács Miklós gondolatát osztom – vagyis „*az igazság nem lehet a számbeli többség monopóliuma*”⁸ – már csak azért is, mert alkotás közben a kutató egyedül marad a feldolgozandó anyaggal: a forrásokkal és a korábbi kutatók véleményével.

Álmos turulmadártól jövendölt nagyra hivatottságát kétféle latin megszövegezésben örökítette ránk a középkori magyar íráshagyomány. Az őseredeti változat sajnos elenyészett. Mivel a fordítás egyszersmind értelmezés, ezért alább a magam magyarításában közlöm a mondaszöveg változatait, ezzel is jelezve, hogy az értelmezés felelőssége engem terhel.

A rendelkezésünkre álló szövegek közül a korábbi Anonymus *Gesta Hungarorum*ában öltötte mai írott formáját.

Az Úr megtestesülésének 819. esztendejében Ügyek, amint azt fent mondtuk, hosszú idő után Magóg király nemzetségéből volt Szkítia legneme-sebb vezére, aki feleségül vette Dentümogyerben Eunedubelianus vezér lányát, Emese nevezetűt. Tőle született Álmos nevű fia. Őt egy isteni köz-beavatkozás révén nevezték el Álmosnak, mivel várandós anyjának álmában egy sólyomforma isteni látomás jelent meg, aki hozzáérkezvén mintegy megtermékenyítette, és feltárta előtte, hogy méhéből folyam indul, és ágyékából dicsőséges királyok származnak, de nem saját földjén fognak sokasodni. Minthogy a sompniumot magyarul álomnak mondják, és az ő eredete álomtól jövendöltetett, ezért hívták Álmosnak. Avagy azért hívták Álmosnak, azaz szentnek, mert leszármazottai közül szent királyok és hercegek születnek.⁹

⁵ Horváth J.: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Magyar Szemle Társaság, Budapest 1931, pp. 38–39.

⁶ Györffy Gy.: *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Néptudományi Intézet, Budapest 1948, pp. 40–41.

⁷ Kristó Gy.: *Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest 2002, p. 15.

⁸ Takács M.: Három nézőpont a honfoglaló magyarokról. In: *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséből*. Kolozsvár 2006, p. 79.

⁹ „*Anno dominice incarnationis DCCC-o XVIII-o Vgek, sicut supra diximus, longo post tempore de genere Magog regis erat quidam nobilissimus dux Scithie, qui duxit sibi uxorem in Dentumoger filiam Eunedubeliani ducis, nomine Emesu, de qua genuit filium, qui agnominatus est Almus. Sed ab eventu divino est nominatus Almus, quia matri eius pregnantis per sompnium apparuit divina visio in forma asturis, que quasi veniens gravidavit, et innotuit ei, quod de utero eius egrederetur torrens et de lumbis eius reges gloriosi propagarentur, sed non in sua multiplicarentur terra. Quia ergo sompnium in lingua Hungarica dicitur almu et illius ortus per sompnium fuit pronosticatum, ideo ipse vocatus est Almus. Vel ideo vocatus est Almus, id est sanctus, quia ex progenie eius sancti reges et duces erant nascituri.*” Szentpétery, E.: *Scriptores Rerum Hungaricarum ...* p. 38.

A másikat a 14. századi krónikaszerkesztmény szövegei tartották fenn. A *Képes Krónika* szerint

az Úr megtestesülésének 677. esztendejében, Attilának, a magyarok királyának a halálát követő 104. évben, III. Konstantin császár és Zakariás pápa idején, amint az meg van írva a rómaiak krónikájában, a magyarok másodszor is kijöttek Szkítiából az alábbi módon. Ügyek fia Előd Eunodbilia lánytól Szkítiában fiút nemzett, akit Álmosnak neveztek ama esemény miatt, mert anyjának, amikor az várandós volt, álmában egy madár, mintegy sólyom formájú, hozzá jövén feltárta, hogy méhéből folyam indul, és nem az ő földjén fog sokasodni. Ez pedig azért volt, mert az ő ágyékából dicsőséges királyok származnak. És mivel a sompnium a mi nyelvünkön álom, és az ő eredete álomtól jövendöltetett, ennélfogva Álmosnak nevezték el, aki Előd, aki Ügyek, aki Ed, aki Csaba, aki Attila [*fia volt*]...¹⁰

Fontos megjegyezni, hogy a „turul” nevet egyedül Kézai Simon közölte, aki egyszer az Attila zászlaján látható madárra mondja, hogy magyarul turulnak hívják, majd Árpádról jegyzi meg, hogy a Turul nemzetségből származik.¹¹ Igaz, Kézainál nem lelni a turul-mondát, ám ez az ellentmondás áthidalható azzal, hogy 1285 előtt írt gestája csupán kivonatos másolat formájában jutott korunkra.¹² Emiatt kézenfekvő, hogy Kézai ismerhette azt az eredetmítoszt, amit szóhasználatából kiindulva továbbra is turul-mondaként érdemes megneveznünk.

A turul-monda sarkalatos kérdése, hogy mikor jegyezhetők le először, vagyis melyik változat állhat közelebb a pogány eredetihez. Ezt a kérdést a krónika és a gesta keletkezésének eltérő körülményei vetették fel. A kutatás régen kimutatta, hogy a Névtelen Jegyző művével ellentétben a ránk maradt krónikák hosszúságos alkotás eredményei. És bár a 11. századi *Ósgesta* születési ideje, tartalma, s a 12–14. századi folytatások száma vitatott, jól elkülöníthetőek a főbb szerzői kézvonások,¹³ vagyis a krónikaírói folyamat időben körülölelte az egyszerűjű

¹⁰ „Anno ab incarnatione Domini sexcentesimo LXX-o VII-o, a morte vero Atyle regis Hungarorum anno centesimo quarto, tempore Constantini imperatoris tertii et Zacharie pape, sicut scribitur in chronica Romanorum, Hungari de Scytia secundo egressi sunt hoc modo, quod Eleud filius Vgeg ex filia Eunodbilia in Scytia genuit filium, qui nominatur Almus ab eventu, quia mater eius in sompno innotuerat avis quasi in forma asturis veniens, dum esset gravida, et quod de utero eius egrederetur torrens a cin terra non sua multiplicaretur. Ideoque factum fuit, quod de lumbis eius gloriosi reges propagarentur. Quia vero sompnium in lingua nostra dicitur alm, et illius ortus per sompnium fuit prenoscitatus, ideo ipse vocatus est Almus, qui fuit Eleud, qui fuit Vgeg, qui fuit Ed, qui fuit Chaba, qui fuit Ethele...” Szentpétery, E.: *Scriptores Rerum Hungaricarum* ... p. 284.

¹¹ Szentpétery, E.: *Scriptores Rerum Hungaricarum* ... pp. 152., 165.

¹² Domanovszky S.: *Kézai Simon mester krónikája*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1906, pp. 8–18.

¹³ Lásd például Hóman B.: *A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII–XIII. századi leszármazói*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1925, pp. 60–107.; Györffy

gestát. Ezért korántsem biztos, hogy a legkorábról ismert változatot foglalták legkorábban írásba. És ennek fényében nem mindegy, hogyan alakulhatott a turul-monda bűvópatakszerű útja a hazai latin nyelvű historiográfiában: vajon a 11. századi kezdetektől fogva jelen volt, mint a már keresztény dinasztia mítoszba bűjtött pogány legitimációja, vagy csak a regényes gesta világias szelleme engedte, hogy a mulékony szó hagyományból az írásbeliség sáncai közé juthasson az 1200-as évek elején.

Hóman Bálint szerint a 11. századi *Ősgesta* már tartalmazhatta a turul-mondát: ez volt az átadó kútfő, az átvevők közé egyfelől a krónikás írói láncolat későbbi elemei, másfelől Anonymus számítandó.¹⁴ Vele szemben, amint láttuk, Györffy György hirdette a Névtelen átadó szerepét, és így a monda kései lejegyzését, mondván, a gesta változata grammatikailag teljesebb a krónikához képest.¹⁵ Más-más megfontolásból, de Hóman állásfoglalását ifjabb Horváth és Dümmerth követte,¹⁶ míg Györffy ebbéli nézetét Kristó vette át.¹⁷ A Hóman által kimutatott krónika→gesta hagyományirány váratlan külső gyámolítást kapott a közelmúltban. Ismeretes, hogy Álmos anyjának neve, Emese, csak Anonymusnál áll, a krónikából hiányzik. Szentmártoni Szabó Géza szerint azonban Béla király jegyzője

valószínűleg félreértésből tette meg az emesu szót személynévnek. Az emes, azaz émés szó, émest alakban, valószínűleg az émik igéből lett képezve, amely a régi magyar nyelvben a virrasztás közbeni félig éber, félig révült állapotot jelentette, amikor az álom és a valóság határai elmosódnak.

Álmos anyját a 14. századi krónikák Eunodbia néven tüntetik fel; ezt a névalakot Szentmártoni Szabó 'Ünődbeli' jelentéssel fejtette meg.¹⁸ Magam két okból is elfogadtam ezt az újszerű értelmezést. Egyrészt mert a krónikabeli „*Eleud filius Vgeg ex filia Eunodbia in Scytia genuit filium*” kitétel nyelvtanilag csak az „*Ügyek fia Előd Eunodbia lánytól Szkítiában fiút nemzett*” [kiemelések tö-

Gy.: *Krónikáink ...* pp. 147–188.; ifj. Horváth J.: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1954, pp. 270–315.; Gerics J.: *Legkorábbi gestaszerkesztéseink keletkezésrendjének problémái*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1961, pp. 46–112.

¹⁴ Hóman B.: *A Szent László-kori Gesta Ungarorum ...* pp. 85., 95–97., 103–106.

¹⁵ Györffy Gy.: *Krónikáink ...* p. 41.

¹⁶ ifj. Horváth J.: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk ...* pp. 16–17.; Dümmerth D.: Álmos fejedelem mítosza és valósága. *Filológiai Közlöny* 17 (1971), pp. 415–419.

¹⁷ Kristó Gy.: *Előd. A magyar őstörténet és krónikakutatás egy fejezete*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 2000, pp. 15–16.

¹⁸ Szentmártoni Szabó G.: „Álmomban azt látám”. Pünkösöd hava és a szerelmi álmok. In: *Amor, álom, mámor. A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete*. Szerk. Szentmártoni Szabó G. Universitas Könyvkiadó, Budapest 2002, p. 402.

lem – Sz. Gy.] fordítást engedi meg.¹⁹ Másrészt mert a közkeletű *Emese* ~ *emse* jelentésbeli összefüggés, ami ellene szólhat Szentmártoni Szabó Géza újszerű elméletének, nemhogy nem adathozható, de az Árpád-kori forrásokból ennek cáfolata derül ki: az Emesével kapcsolatba hozható névalakok (*Emis*, *Emes*, *Emus*, *Emsa*, *Emse*, *Empse*, stb.) mind férfiakat jelöltek!²⁰ Úgy látszik, Anonymus egy kettős félreértés miatt *Eunodbia* nevét *Eunedubelianus*-szá torzítva előállított Álmosnak egy anyai nagyapát, majd az „émés” közszóból megteremtette az anya „*Emesu*” nevét.

Mindezeknél fogva a monda archaikus változatát a 14. századi krónikaszövegekben érdemes keresnünk. Ám ettől függetlenül tény, hogy mindkét előadásban ember-apa nemzette Álmost. Két kitétel került gyanúba, amely totemisztikus vonásra, vagyis állat-ős emlékére utalhat: egy a gestában, egy a krónikában. Anonymusnál a „*que quasi veniens gravidavit*” szórend szerinti jelentése ugyan tényleg „*mintegy hozzáérkezvén megtermékenyítette*” lenne, csakhogy ennek nem egyszerűen semmi értelme nincs, hanem ellentétben áll Álmos anyjának állapotával („*matri eius pregnantii*”) – ugyanazon a mondaton belül. Pais Dezső mégis így fordította: „*teherben levő anyjának álmában isteni látomás jelent meg turulmadár képében, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt...*”.²¹

Éppen a hajlékony latin szórend miatt követtem Veszprémy László eljárását, aki a „quasi” határozószót a „gravidavit” igére vonatkoztatta, így utalt a madártól való fogantatás képletességére, és állította helyre ezáltal a mondat értelmét: „*várandós anyjának álmában égi látomás jelent meg turulmadár képében. Az reá szállván mintegy teherbe ejtette.*”²² A krónikabeli „gyanús eset” valójában téves szövegértelmezés. Dümmerth Dezső módosítva Geréb László fordítását így közölte az „*avis quasi in forma asturis veniens, dum esset grvida*” kifejezést magyarul: „*egy madár; héja formájában jöve, őt teherbe ejtette*” (mármint *Eunodbiát*). Demény István Pál pedig e helyt Dümmerthre hagyatkozott.²³ Geréb azonban az említett részt eredetileg úgy adta vissza, hogy *Eunodbia* „*álmában keselyűforma madár jelent meg, amikor terhes állapotban volt*”²⁴ [kiemelések tőlem – Sz. Gy.]. Ez a fordítás a helyes; szó sincs madár általi nemzésről.

¹⁹ Székely István, a szövegrész első magyarítója 1559-ben helyesen „*Enodbia asszon*” formában adta vissza ezt a kitételt. Székely I.: *Chronica ez vilagnac ieles dolgairól*. Striykouiai Lázár által, Krakó 1559, pp. 149 r–v.

²⁰ Erről részletesen, forráshelyekkel lásd Szabados Gy.: Ünödbeli asszony. A turulmonda újraértelmezésének két ellenpróbája. In: *Ghesaurus. Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*. rec. ití. Szerk. Csörsz Rumen I. Budapest 2010, pp. 27–29.

²¹ Anonymus: *Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről*. Magyar Helikon, Budapest 1975, p. 81.

²² Anonymus: *A magyarok cselekedetei – Kézai Simon: A magyarok cselekedetei*. Osiris Kiadó, Budapest 1999, p. 12.

²³ Dümmerth D.: *Álmos, az áldozat*. 1986, p. 35.; Demény I. P.: *Emese álma*. In: Demény I. P.: *Hósi epika*. Európai Folklor Intézet, Budapest 2002, p. 42.

²⁴ *Képes Krónika*. Magyar Helikon Könyvkiadó, Budapest 1964, p. 84.

Az a felvetés, hogy Anonymus egy totem-mítoszt keresztényiesített formába öntött volna, két okból ingatag. Egyfelől láttuk, hogy gestája írott forrásból vette a turul-mondát, másfelől nem tudnánk mit kezdeni egy 7. századi frank mondával. A *Fredegar-krónika* néven elhíresült írásmű ekképp adja elő a Merovingok eredetét.

Úgy tartják, hogy nyáridőn Chlodeus feleségével a tengerparton telepedett meg. Dél tájban az asszony a tengerhez ment, hogy megmártózzék, amikor Neptunus félig-hal félig bika szörnyéhez hasonló lény rárontott. Aztán akár a szörnytől, akár a férjétől fogant, fiút szült, Meroveus nevűt, akiről a frankok királyait később Merovingoknak hívták.²⁵

Ha ez az erősen egyházas szellemű frank krónika ilyen „sikamlós” történetet közöl, akkor miért kell feltételezni a jóval későbbi – ráadásul pogány kort tárgyaló! – regényes gesta írójáról, hogy kényszert érzett egy madár-fogantatás keresztényivé szelídítésére?

Látszik tehát, hogy a turul-mondából filológiai módszerekkel nem lehet totemisztikus eredetmítoszt előállítani. Ez fontos körülmény, mert Hoppál Mihály szerint „a mítoszelemzés első megközelítésben szöveg-elemzés, mivel a mítoszszövegek maguk természetes nyelvi szövegek.”²⁶ Kizárólag folklorisztikai párhuzamok vagy analógiák révén lehet azt vélelmezni, hogy Almos születésének előzményeit totem-mítosz beszélte el. Vajon csak az ilyen állatós-történetek jelentik a turul-monda motívumkapcsolatait? A néprajzi szakirodalomba pillantva olybá tűnik számomra, hogy ennél színesebb összefüggésekről van szó.

Már Ipolyi Arnold is utalt az iráni hősrege, a *Sáhnáme* Szímurgh nevű óriásmadarára, aki a gyermek Zált felnevelte, és tollát adta, hogy ha kell, segítségére lesz.²⁷ A 10. századi Firdauszi művében figyelemre méltó Zál és Rúdábe fiának, Rusztemnek a születése. Rúdábe vajúdásakor Zál Szímurgh tollát a tűzbe tartotta, erre a csodatévő madár megjelent, s Zál értésére adta, hogy fia nem rendesen jön világra, csak úgy, ha kimetszik anyjából. Szímurgh tolla azonban a sebet is gyógyította, így az anya életben maradt.²⁸ Demény István Pál végezte el a turul-

²⁵ „Fertur, super litore maris aestatis tempore Chlodeo cum uxore resedens, meridiaie uxor ad mare labandum vadens, bistera Neptuni Quinotauri similis eam adpetisset. Cumque in continuo aut a bistera aut a viro fuisset concepta, peperit filium nomen Meroveum, per co regis Francorum post vocantur Merohingii.” *Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV cum Continuationibus*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Merovingicarum* II. Ed. by Krusch, B. Impensis Bibliopoli Hahniani, Hannoverae 1888, pp. 95.

²⁶ Hoppál M.: A mítosz poétikája és logikája. In: *Jel és jelentés a társadalmi kommunikációban*. Szerk. Józsa P. MTA Szemiotikai Munkabizottság, Népművelési Intézet Kutatási Osztály, Budapest 1977, p. 25.

²⁷ Ipolyi A.: *Magyar Mythologia*. Heckenast Gustáv, Pest 1854, p. 240.

²⁸ Firdauszi: *Királyok könyve. (Sáhnáme)*. Európa könyvkiadó, Budapest 1959, pp. 73–78.

monda motívumainak legrészletesebb elemzését. Az időnap előtt elhunyt erdélyi folklorista úgy tartja, a turul az Árpád-ház jelképe, védőszelleme, a nemzetségsős megjelenési formája volt. Megszívlelendő, ahogy kerüli a „totem” szót, ugyanis nem tartja valószínűnek, hogy a 10. századi magyarok körében élt volna a totemizmus.²⁹ Demény számos erénye közül az egyik, hogy cáfolja Györffynek az álom-motívum eredetiségére irányuló hiperkritikáját. Régóta ismeretes: Herodotos és Ktesias lejegyezte Kyros perzsa király származásmondáját, amely szerint születésekor nagyapja, illetve nagyanyja álmot látott: az anya ágyékából kiömlő víz folyóvá növe elárasztotta Ázsiát. Györffy szerint mivel Anonymus többször is említette Kyrozt, ezért a szóban forgó hely nem ősi magyar hagyomány, hanem irodalmi kölcsönzés lehetett.³⁰ Demény joggal mutat rá: valószínűtlen, hogy az Álmos-monda lejegyzője csak ezt az egyetlen motívumot vette volna át; azonfelül az antik kútfőkben nincs csodás fogantatás; és az sem mindegy, hogy emitt Álmos anyja, amott Kyros nagyszülei látják az álmot (Herodotos egy másik álomról is megemlékezik).³¹ Demény István Pál további párhuzamai szintén a meggyőzés erejét fokozzák, sőt még egy érvet is csatasorba állíthatott volna. Az alább következő példa Herodotos kora (Kr. e. V. század) elé, Perzsiától keletre vezet.

Északkelet-Indiában a Sakja nemzetségbeli Suddhódana Májá királyné fia Gautama Siddharta Kr. e. 563-ban jött e világra, és a Buddha „a Megvilágosodott” néven vált híressé. Megtestesülése előtt a Tusita-égben tartózkodott. Születése közeledvén isteni lények jelentek meg a földön papok alakjában, hogy elősegítsék felismerését. Májá böjtöt tartott, majd Buddha elefánt alakjában behatolt anyja jobb oldalán keresztül a méhbe. „*A királyné álmot látott, melyet így mesélt el:*

Éreztem, hogy egy elefánt hatolt a testembe,
Fehér volt, mint a kagyló, a hó vagy az ezüst,
Hátát aranyháló fedte, fejét piros dísz ékesítette,
Hat fehér agyarát büszkén viselte.

Azután testemben és tudatomban szétáramlott
A legörömtelibb nyugalom, amilyenek korábban
Még hírét sem hallottam, és sohasem éreztem,
Míntha szilárd elmélyülésbe merültem volna.

A királyné megkérdezte a Brahma-papokat, mit jelent ez az álom. Azok pedig megjósolták, hogy különleges adottságokkal megáldott fia fog születni, aki ha a királyi palotában marad, a világmindenség ura lesz, ha pedig szerzetesi életre tér, el fogja érni a buddha-állapotot.”³²

²⁹ Demény I. P.: *Emese álma*. p. 44.

³⁰ Györffy Gy.: *Krónikáink és a magyar őstörténet*. p. 42.

³¹ Demény I. P.: *Emese álma*. pp. 47–49.

³² Butön Rincsendrub: *Buddha élete*. Balassi Kiadó, Budapest 1999, pp. 35–37. Vesd

Gautama Siddharta és Álmos születése között több hasonló vonás fedezhető fel, ezek: előkelő nemzetségbeli apa, álmot (émést?) látó anya, nagyra hivatottság-jóslat álmofejtésből, (re-)inkarnáció. Azt nyilván nem kell bizonygatnom, hogy a turul-monda és Buddha életének leírói nem egymást jegyzetelték ki... A mítoszelemek térben-időben távoli, nyelvi és etnikus keretek feletti megjelenésének érzékletes magyarázatát Sinor Dénes adta:

a neolitikummal beálló diverzifikáció előtt az észak-eurázsiai térség lényegében egy és ugyanazon kulturális szférához tartozott, amelyben emberek, népek, fogalmak, technikák, mindenféle mitikus koncepciók mintegy szabadon lebegtek.³³

Összefoglalva az eddigieket Dümmerth Dezső és Demény István Pál nyomán úgy tartom, hogy az Árpád-ház Attilától való származásának tudata és a turul-monda nem egymást kizáró két eredettörténet, hanem *egyetlen* hagyomány két, egymást kiegészítő eleme: az első magyar uralkodóház saját hiteles öröksége. Szerény adalékul szolgál annak újragondolásához, hogy a magyar hun-hagyomány iránt talán mégsem az 1945 után szokássá vált hiperkritikus elutasítással, hanem inkább a tudósi kritikát nem nélkülöző elfogadással érdemes viseltetni, ahogy azt annak idején a középkortörténész Hóman Bálint és a vele némely ponton vitázó néprajzkutató Berze Nagy János tette.³⁴ A sólyomforma madár jóslatát és a fehér elefánt megtestesülését elbeszélő mondák a maguk párhuzamaival pedig eurázsiai léptékű távlatokat hagynak nyitva a néprajztudomány számára.

Irodalom

Anonymus: *A magyarok cselekedetei – Kézai Simon: A magyarok cselekedetei.* Anonymus művét Veszprémy László, Kézai Simon művét Bollók János fordította. Osiris Kiadó, Budapest 1999.

Anonymus: *Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről.* Fordítottak és jegyzetekkel ellátta Pais Dezső. Magyar Helikon, Budapest 1975.

össze Schmidt J.: *Buddha élete, tana és egyháza.* Farkas Lőrinc Imre Kiadó, Budapest 1995, pp. 17–20.

³³ Sinor D.: Az őstörténet és etnogenezis problémáiról. *Acta Universitatis Szegediensis Acta Historica* 131 (2005), p. 6.

³⁴ Hóman B.: *A magyar hun-hagyomány és hun-monda.* Budapest, 1925, p. 93.; Berze Nagy J.: A csodaszarvas mondája. *Ethnographia* 38 (1927), pp. 65–80., 145–164. Vesd össze újabban Szabados Gy.: Hóman Bálint a korai magyar állam és etnogenezis kutatója. In: *Történeti értékelés. Hóman Bálint, a történész és a politikus.* Szerk. Újvári G. Ráció Kiadó, Budapest 2011, pp. 35–39.

- Berze Nagy J.: A csodaszarvas mondája. *Ethnographia* 38 (1927), pp. 65–80., 145–164.
- Butön Rincsendrub: *Buddha élete*. Fordította Tóth Erzsébet. Balassi Kiadó, Budapest 1999.
- Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV cum Continuationibus. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Merovingicarum* II. Ed. by Krusch, B. Impensis Bibliopoli Hahniani, Hannoverae 1888, pp. 1–193.
- Demény I. P.: Emese álma. In: Demény I. P.: *Hősi epika*. Európai Folklor Intézet, Budapest 2002, pp. 41–63.
- Domanovszky S.: *Kézai Simon mester krónikája*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1906.
- Dümmerth D.: Álmos fejedelem mítosza és valósága. *Filológiai Közöny* 17 (1971), pp. 415–419.
- Dümmerth D.: *Álmos, az áldozat*. Panoráma Kiadó, Budapest 1986.
- Firdauszi: *Királyok könyve (Sáhnáme)*. Honti Rezső válogatása és prózai átültetése alapján fordította Devecseri Gábor. Európa Könyvkiadó, Budapest 1959.
- Gerics J.: *Legkorábbi gestaszerkesztéseink keletkezésrendjének problémái*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1961.
- Györffy Gy.: *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Néptudományi Intézet, Budapest 1948.
- Hóman B.: *A magyar hún-hagyomány és hún-monda*. A „Studium” kiadása, Budapest 1925.
- Hóman B.: *A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII–XIII. századi leszarmazói*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1925.
- Hoppál M.: A mítosz poétikája és logikája. In: *Jel és jelentés a társadalmi kommunikációban*. Szerk. Józsa P. MTA Szemiotikai Munkabizottság, Népművelési Intézet Kutatási Osztály, Budapest 1977, pp. 24–49.
- Horváth J.: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Magyar Szemle Társaság, Budapest 1931.
- Horváth J. ifj.: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1954.
- Ipolyi A.: *Magyar Mythologia*. Heckenast Gusztáv, Pest 1854.
- Képes Krónika. *Chronicon Pictum*. Magyar Helikon Könyvkiadó, Budapest 1964.
- Kristó Gy.: *Előd. A magyar őstörténet- és krónikakutatás egy fejezete*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 2000.
- Kristó Gy.: *Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest 2002.
- Schmidt J.: *Buddha élete, tana és egyháza*. Farkas Lőrinc Imre Kiadó, Budapest 1995.

- Sinor D.: Az őstörténet és etnogenezis problémáiról. *Acta Universitatis Szegediensis Acta Historica* 131 (2005), pp. 3–14.
- Szabados Gy.: Ünődbeli asszony. A turulmonda újraértelmezésének két ellenpróbája. In: *Ghesaurus. Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*. rec. iti. Szerk. Csörsz Rumen I. Budapest 2010, pp. 23–34.
- Szabados Gy.: Hóman Bálint, a korai magyar állam és etnogenezis kutatója. In: *Történeti átértékelés. Hóman Bálint, a történész és a politikus*. Szerk. Ujváry G. Ráció Kiadó, Budapest 2011, pp. 19–39.
- Szabados Gy.: *Magyar államalapítások a IX–XI. században. Előtanulmány a korai magyar állam történelmének fordulópontjairól*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged 2011.
- Székely I.: *Chronica ez vilagnac ieles dolgairol*. Striykouiai Lázár által, Krakkó 1559.
- Szentmártoni Szabó G.: „Álmomban azt látám” Pünkösdi hava és a szerelmi álmok. In: *Ámor, álom és mámor. A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete*. Szerk. Szentmártoni Szabó G. Universitas Könyvkiadó, Budapest 2002, pp. 389–406.
- Szentszéki Péter, E. (ed.): *Scriptores Rerum Hungaricarum I–II*. Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, Budapestini 1937–1938.
- Takács M.: Három nézőpont a honfoglaló magyarokról. In: *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából*. Új sorozat I. (XI.) Kolozsvár 2006, pp. 67–98.
- Thierry, A.: *Attila-mondák*. Fordította Szabó K. Pfeifer Ferdinánd, Pest 1864.